

BESEDOTVORNA TEORIJA

Besede nastajajo iz potrebe, ubesediti določeno še ne poimenovano pojavnost. To se dogaja na podlagi splošnega algoritma z naslednjimi zapovedmi: 1. izhajaj iz besedne zveze (t. i. govorne podstave) s pomenom bodoče tvorjenke; 2. izberi tvorbeno obrazilo (in s tem tudi tvorbeni način, npr. izpeljavo ali zlaganje); 3. iz govorne podstave izberi pomensko komplementarne sestavine k izbranim obrazilom (in besedotvornim vrstam); 4. (določenim) izbranim sestavinam odvisno od izbranega obrazila nevtraliziraj (odvzemi) slovnične lastnosti; 5. dobljene sestavine razporedi po načelu linearne zaporednosti; 6. razporejene sestavine strni, (po potrebi) premeni glasovje in določi naglas.

Words arise out of the need to give expression to certain not as yet verbally denoted phenomena. This occurs on the basis of the general algorithm involving the following requirements: 1. as a starting point use the word group (the so-called text base) embedding the sense of the word to be formed; 2. select a derivational formant (and thereby a given derivational kind of word-formation, e.g. derivation or composition); 3. from the text base select the complementary element to the already selected formants (and to the word-forming parts); 4. for (given) selected elements depending upon the formant selected neutralize (or remove) grammatical properties; 5. the obtained elements are now to be put in the order of a linear sequence; and 6. the ordered elements are to be fused, (if necessary) the sounds alternated and the stress determined in accordance with the accentual laws.

Besedotvorje nas, kot je znano, uči delati besede oziroma že napravljenim besedam določiti podstavo in obrazilo ter jih primerno razumeti; tako pojem 'majhna hiša' lahko izrazim z besedo *hišica*, za to besedo pa ugotovim, da sestoji iz podstave *hiš-* in priponskega obrazila *-ica*, ki pomeni 'majhno, ljubko'.

Podstava tvorjenke je tisti njen del, ki mu je dodano obrazilo (pri zloženkah lahko tudi po več); obrazilo je desno ali priponsko, levo ali predponsko, vmesno ali medponsko ter prosto ali poponsko. Podstavo nezložene tvorjenke dobimo pri samostalniku iz oblike za rodilnik (npr. *pótok potóka*: *potók-* + *-en* → *potóčen*; *táksi -ja*: *táksij-* + *-ski* → *ták-sijski*; *Júno Júnóne*: *Junón-* + *-ski* → *junónski*; *deklè dekléta*: *deklét-* + *-ov* → *deklétov*), pri pridevniški besedi iz edninske ženske oblike (ali rodilniške moške) (npr. *dóber dóbra -ega*: *dóbr-* + *-ina* → *dobrína*), pri glagolu iz nedoločnika ali iz ženske oblike deležnika na *-l* (npr. *bráti*: *brá-* + *-lec* → *brálec*; *pêči pêkla*: *pêk-* + *-a* → *péka*), ipd., redkeje iz sedanjika (npr. *žánjem*: *žánj-* + *-ica* → *žanjica*).

V tvorjenki se pogosto pokaže glas, ki ga v podstavi sicer ne pišemo ali le v posameznem sklonu ali članu besedne družine: *Pávia*: *Pávij-*

+ -ski → *pávijski*; *María*: *Marij*- + -in → *Marijin* (prim. rod. množine *Pavij*, *Marij*), *pritisniti* — *pritisniti* ipd.

Seveda besed ne delamo kar tako, da bi jim odvrgli končaje in jih nato poljubno nadomeščali s priponami, predponami, medponami in poponami (za zadnje prim. *se* v tvorjenki *ubiti se iz ubiti*), ampak se vse to dogaja po zelo trdnih pravilih. Sklop besedotvornih pravil, s katerimi iz odrezka besedila na koncu tvornega postopka dobimo tvorjenko, imenujemo besedotvorni algoritem. Kolikor vidim, ima tak algoritem (kadar je najbolj zapleten) 6 faz. Te faze se dajo opisati tako:

1. Izhajaj iz besedne zveze, ki poimenuje to, kar naj bi pozneje pomenila tvorjenka (to besedno zvezo imenujemo *govorna podstava*).

2. Izberi vrsto obrazila nove tvorjenke. Na tej stopnji se praktično odloča, ali bo tvorjenka izpeljanka (desno obrazilo), zloženka (vmesno obrazilo in eventualno še desno), sestavljenka (levo obrazilo) ali pa sklop (sklopno obrazilo, tj. mehanična združitev enot dane besedne zveze v novo besedo).

3. Z izbiro obrazila je že odločeno, kaj iz govorne podstave bo šlo v »obdelavo«, da dobimo *podstavo tvorjenke*: če izberem desno obrazilo, je s tem že povedano, da sem se odločil delati novo besedo iz ene same besede govorne podstave (lahko hkrati tudi iz predloga pred njo), npr.: -ec ali -en — *stâr/trdoglâv/brez srcâ* → *stárec*, *trdoglâvec*, *brezsâcen*; če izberem levo obrazilo, pomeni, da bo v besedotvorni postopek prav tako šla le ena polnopomenska beseda, npr.: *pre-* — *stâr* → *pre-stâr*; če izberem vmesno obrazilo, je že odločeno tudi to, da bosta šli v podstavo tvorjenke dve polnopomenski besedi govorne podstave, npr.: -o- — *stâre móde* → *staromóden*; in pri sklopnem obrazilu gredo v podstavo tvorjenke vse sestavine govorne podstave, npr.: -+- — *vsák dán* → *vsákdan*.

Izbira obrazil je sama zase dovolj zapletena. Desna obrazila imajo slovnične lastnosti bodoče tvorjenke, obrazila za samostalniki npr. lastnosti spola, živosti, človeškosti, sklanjatve ipd., za pridevniki npr. spola, določnosti, sklanjatve, za glagoli npr. prehodnosti, vrste glagolskega dejanja ipd.; leva obrazila spreminjajo slovnične lastnosti prvotne besede le pri nedovršnih glagolih; vmesna obrazila imajo lahko zapleteno dopolnjevalno razporeditev (prim. -e- namesto -o- za *c j č ž š* prvega dela bodoče zloženke (*jajc-e-vòd* proti *cev-o-vòd*), -i-, če je prva sestavina glagol (neproduktivno: *káž-i-pot*), tožilniške vezavne medpone zlasti pri izrazih kot glavni števniki (*štír-i-perésen*, *dv-é-léten*, *pét-o-léten*,

vêč-ø-vréden, resníc-o-ljúben), rodilniške vezavne medpone (*čast-i-hlépen, boj-a-žêljen*) in t. i. imenovalniške medpone (*Slovénij-a-lés, brúc-ø-ma-jór*).

4. Obrazilo prav tako implicira postopek za obdelavo prvine govorne podstave v prvino podstave tvorjenke: desno obrazilo predvideva odvzem konkretnih slovničnih lastnosti tisti prvini govorne podstave, h kateri se bo pripojilo (pri samostalniku in pridevniku gre navadno za t. i. končnice, pri glagolu v glavnem za obrazila posameznih glagolskih oblik, včasih še za glagolsko pripono): *stâr člověk: -ec → stâr-; črna zêmļa: -ica → črn-; člověk, ki kosí: -ec → kos-; mlád pogánjek: -ika → mlád-* ipd. Pri pridevniških besedah lahko odpade še kako priponsko obrazilo: *têžek: -ji → tež-*, *sociální demokrát: -ø → sociál-* ipd.; pri samostalniku podobno: *Slovénec: -ka → Sloven-*.

Podobno odvezamemo slovnične lastnosti tudi prvim sestavinam zloženek: *víno iz Slovénije: -N- (N pomeni končnico imenovalnika) — Slovénij-a-*. Pri tem velja načelo, da slovnične lastnosti izgubi odvisna sestavina prvotne zveze: *zdravník za zobé: -o- → zób-o-*. Če hočemo napraviti pridevniško zloženko iz zveze pridevniška beseda + samostalniška beseda, slovnično nevtraliziramo obe besedi: *dôbrega srcá: -en → dôbr- sŕc-*; isto je pri zvezah glagol + samostalnik: *moríti múhe: -ø → mor- múh-* (tako sploh pri spremembah besedne vrste ali podvrste).

5. Peta faza algoritma predvideva razporeditev sestavin tvorjenke od leve proti desni: jasno je, da predpone pridejo na skrajno levo, pripone na skrajno desno (proste pripone, t. i. popone, še bolj na desno), enodelna podstava pa v skladu s tem za predpono ali pred njo. Tudi za medpone je jasno, da pridejo med obe sestavini zloženke, vprašanje pa je, kako se razporedijo preostale sestavine zloženke: polnopomenski sestavini zloženke se razporedita tako, da pride na prvo mesto tista, ki so ji bile odvzete slovnične lastnosti (prim. *zdravník za zobé, željen bója, moríti múhe → zob- + -o- + -zdravník, bój- + -a- + -žêljen, múh- + -o- + -mor*; če ~~pa~~ so bile slovnične lastnosti odvzete obema sestavinama, pride najprej tista, ki je v prvotni zvezi bila odvisna (prim. *vróče krví: -en → vróč- + -e- + kŕv- + -en*). Tudi primere kot *tresorêpka* je torej treba razumeti kot »tísta, s tresóčim rêpom«.

6. V šesti fazi tvorbnega algoritma se po potrebi premenijo soglasniki ali tudi samoglasniki podstave, kot npr.: *plěsti → plót, preplěsti → preplět, porodíti → porújati*. Informacije za te preмене ima spet priponsko obrazilo (prim.: *kar je pod nogámi: pod- nog- -je → podnóžje*). V tej

fazi se uredi tudi naglas (to bi lahko osamosvojili tudi v samostojno, sedmo fazo), npr.: *májhna nôga májhne nogé: -íca → nog- + -íca → no-žica* (poleg *nógica*, kar je treba izvajati iz tipa *nôga -e*); tudi informacija za naglas je torej do polovice v priponskem obrazilu.

Da bi združene dele tvorjenke lahko »popravili« glasovno in naglasno, je treba razpolagati s seznamom obrazil, ki povzročajo te spremembe. Poskus takega seznama predstavljajo naslednje liste glasovnih premen in priponskih obrazil, ki avtomatično odvzemajo podstavi naglasno mesto. Zlasti premene naglasnega mesta pri tvorjenju niso niti približno dokončno obdelane.

Posebno važne so premene končnega soglasnika ali soglasniškega sklopa, če primerjamo prvotno govorno podstavo in podstavo tvorjenke. V naslednjem imamo pregled takih premen v 4. skupinah: po palatalizaciji, jotaciji, disimilaciji in krnitvi.

Na začetku je podano priponsko obrazilo, pred katerim prihaja do premene, nato pa sledi ponazoritev. Pri tem so najprej na vrsti samostalniki ženskega, nato moškega in srednjega spola; sledijo pridevniki in (včasih) še glagoli.

Premene po palatalizaciji

Po tej premeni se *k*, *g*, *h* in *c* premenjujejo s *č*, *ž*, *š* in *č* pred naslednjimi priponskimi obrazili:

-ica	<i>roka — ročica, noga — nožica, streha — strešica, deska — deščica</i> (vse neobvezno); <i>stvarca — stvarčica, palica — paličica</i> ;
-ka	<i>divjak — divjačka, noga — raznožka, telica — telička</i> ;
-ina	<i>velik — veličina, dolg — dolžina, streha — strešina</i> ;
-ec	<i>liska — lišec, breg — brežec, debèluh — debelušec</i> (večinoma neobvezno; prim. <i>kruhek, mahek</i>);
-ek	<i>človek — človeček, ostrgati — ostržek, streha — nadstrešek, gobec — gobček, drevesce — drevešček</i> (vendar npr. <i>kruhek, mahek</i>);
-ič	<i>članek — člančič, rog — rožič, vrh — vršič, hlebec — hlebčič</i> ;
-njak	<i>kruh — krušnjak, jug — južnjak, mrak — mračnjak, matica — matičnjak</i> ;
-ar	<i>bradavica — bradavičar, jajce — jajčar, komolec — komolčar</i> (obvezno pri priponi s -c-); <i>glavnik — glavničar, panika — paničar, elektrika — električar</i> (poleg <i>elektrikar</i>);

-e	<i>človek — človeče, drug — družje, hlapec — hlapče, ženska — žensče;</i>
-je	<i>dlaka — dlačje, breg — obrežje, streha — nadstrešje, iglica — igličje;</i>
-evje	<i>dlaka — dlačevje, iglica — igličevje, deska — deščevje;</i>
-tvo	<i>divjak — divjaštvo, bog — enoboštvo, potepuh — potepuštvo, devica — devišтво;</i>
-ki	<i>bombnik -- bombniški, Haag — haaški, Čeh — češki, Gorica — goriški;</i>
-evski	<i>hlapec — hlapčevski, stric — stričevski;</i>
-en	<i>gibek — gibčen, človek — človečen, ubog — ubožen, streha — strešen, gobec — gobčen, brez srca — brezsrčen;</i>
-én	<i>lek — lečen, rog — rožen (zelo redko obrazilo);</i>
-in	<i>babica — babičin (samo pri priponskem obrazilu -ica, oziroma -ca iz -ica, npr. Marjanca — Marjančin);</i>
-nat	<i>dušik — dušičnat, breg — brežnat, debeluh — debelušnat, galica — galičnat;</i>
-ast	<i>hlebec — hlebčast, luknjica — luknjičast, jajce — jajčast (navadno pri priponskem obrazilu s c; prim. še jabolko — jabolčast);</i>
-av	<i>luknjica — luknjičav (priponsko obrazilo -ica);</i>
-ev	<i>bralec — bralčev, borovnica — borovničev, Horac — Horačen (poleg Horacev in Horacov);</i>
-ati	<i>cvrk — cvrčati, beg — bežati, duh — dišati, blesk — bleščati (samo pri glagolih na -im);</i>
-eti	<i>prha — pršeti;</i>
-iti	<i>moker — močiti, drug — družiti, smeh — smešiti, besedica — besedičiti, govoranca — govorančiti, hinavec — hinavčiti, tresk — treščiti.</i>

Premene po jotaciji

Po tej premeni se *t*, *k* in *c* premenjujejo s *č*, *s* in *h* s *š*, *z* in *g* z *ž* ter *d* z *j*; *n*, *r* in *l* dobijo še *j*, *p*, *b*, *m*, *v* in *f* pa *lj*: *usmrtiti — usmrčen*, *Loka — Ločan*, *golobica — golobičji*; *visok — višji*, *polh — polšji*; *nizek — nižji*, *vrag — vražji*; *goniti — gonjen*, *moriti — morjen*, *voliti — voljen*; *potopiti — potopljen*, *ljubiti — ljubljjen*, *lomiti — lomljen*, *loviti — lovljen*, *škof — škofljica*. Lista najvažnejših obrazil:

-a	<i>nositi — noša, molzla — molža, moker — moča; goniti — gonja; rediti — reja, jezdi — ježa, gostiti — gošča;</i>
-nja	<i>voziti — vožnja, prositi — prošnja;</i>
-arna	<i>cvetlica — cvetličarna, žrebec — žrebčarna (samo pri -c-);</i>
-ava	<i>gost — goščava, nizek — nižava, visok — višava;</i>
-ø	<i>mladiti — mlaj, plakati — plač;</i>
-ak	<i>grenek — grenčak, grajski — graščak, Ferenc — Ferenčak, otec — očak, gorski — gorščak, kost — koščak;</i>
-an	<i>mesto — meščan, Loka — Ločan, Breg — Brežan, nebeški — nebeščan; okolica — okoličan;</i>
-avje	<i>gost — goščavje, nizek — nižavje, visok — višavje;</i>
-ji	<i>sraka — sračji, vrab — vražji, polh — polšji, golobica — goloca — golobičji (obvezno); neobvezno za z, d, t; blizu — bližji</i>
-nji	<i>govedo — goveji, teleta — telečji (vendar skoraj redno pri stopnjevanju);</i>
-ati	<i>poroditi — porajati, prevoziti — prevažati, obljubiti — obljubljeni;</i>
-evati	<i>pomladiti — pomlajevati, krstiti — prekrščeati.</i>

Premene po disimilaciji

Po tej premeni se netrajni soglasnik zamenja s trajnim: *gostač — gostiški, Hrvat — hrvaški, deklica — deklišvo*. Knjižni pridevnik na *-ki* je le *kmečki*, sicer še v krajevnih imenih (prim. *Donačka gora*).

Premene po krnitvi

Pri teh premenah se v podstavi tvorjenke izgubi kak soglasnik prvotne govorne podstave: *gledališče — gledališki* (nam. *gledališčki*), *bogat — bogastvo* (namesto *bogatstvo*), *pritisk — pritisniti* (namesto *pritisniti*), *sklep — skleniti* (namesto *sklepniti*, vendar tu večino izvajamo samostalni iz glagola), *alodij — alodialen, materija — materialen*.

Tak *j* iz podstave se izgublja (v izgovoru navadno sploh ne) le pred nekaterimi iz latinščine prevzetimi priponskimi obrazili, zlasti ravno pred *-alen* (in izpeljankah iz njega). Tak *j* se vendarle ohranja pred naslednjimi priponskimi obrazili in pri izpeljankah iz njih:

-ada	<i>olimpijada, spartakijada, jeremijada, polomijada;</i>
-an	<i>Italijan, meridijan, Justinijan, Dioklecijan, Marijan;</i>

-(i)anec	<i>ciceronijanec, arianec;</i>
-anizem	<i>arianizem, mesijanizem, italijanizem;</i>
-on	<i>misijon, špijon, milijon, legijon</i> (obvezno; <i>bastijon</i> , poleg <i>bastion</i>); vendar samo <i>anion, kation, Scipion</i> ;
-at	<i>Azijat</i> (ko pomeni človeka);
-anist	<i>italijanist;</i>
-anstvo	<i>arianstvo, italijanstvo, mesijanstvo;</i>
-in	<i>Marijin;</i>

Če so take besede (tudi lastna imena) čisto podomačene, se ali pišejo sploh brez *i* (npr. *Boštjan, kristjan, hegeljanec*) ali pa imajo varianto brez *i* (*Marjan, Damjan, Florjan* — *Marijan, Damijan, Florijan*).

Naglas v slovenskem jeziku ni avtomatično predvidljiv. Pač pa obstaja nekaj pravil, po katerih so besede naglašene na določenem zlogu. Takih pravil je nekaj: pravilo o zmeraj (ali skoraj zmeraj) naglašeni oblikoslovnih enotah (končnicah, obliko- in besedotvornih obrazilih), pravilo o nenaglasljivih oblikoslovnih enotah, pravilo o naglasni tipiki naglasnih tipov, pravilo o predvidljivosti naglasa vseh oblik kake paradigme na podlagi osnovnih oblik, npr. imenovalnika in rodilnika pri samostalniki, imenovalniških edninskih oblik pri pridevniku, nedoločnika in sedanjika pri glagolu ipd.

Stalno naglašene oblikotvorne enote:

- ov- kot needninski podaljšek osnove: *sinóvi/sinóvi*;
- oč/-eč deležnikov: *nesóč* (pridevniško *vròč*), *gorèč*;
- oč/-eč kot obrazilo deležij: *gredóč, hotèč*;
- e/-aje deležij: *molcé, trepetáje*.

Stalno naglašene besedotvorne enote

A pri glagolu

- eváti -újem *bojeváti bojújem*;
- ováti -újem *kupováti kupújem*;
- ávati -ávam *okopávati okopávam*;
- évati -évam *zardévati zardévam*;
- etáti -éčem *trepetáti trepéčem*;
- otáti -óčem *ropotáti ropóčem*;
- éti -ím *sedéti sedím* (izjema: *vídeti vídim*);
- áti -ím *bežáti bežím* (izjema: *slíšati slíšim*);
- ljáti -ljám *vohljáti vohljám*;
- íрати -íram *kritizíрати kritizíram*.

B pri samostalniku:

moškega spola

-álec	<i>padálec</i>	-ávt	<i>vohávt</i>
-ílec	<i>morílec</i>	-ák	<i>junák</i>
-ánd	<i>doktoránd</i>	-ál	<i>lokál</i>
-áj	<i>lučáj</i>	-álnik	<i>obračálnik</i>
-ír	<i>hudír</i>	-ilnik	<i>kropílnik</i>
-úr	<i>mehúr</i>	-áč	<i>bradáč</i>
-átelj	<i>izdajátelj</i>	-ènt	<i>študènt (vršilec)</i>
-ítelj	<i>mučítelj</i>	-ant	<i>zabušánt, emigránt</i>
-ón	<i>potegón</i>	-ív	<i>eksplozív</i>
-ún	<i>grdún</i>	-ít	<i>sulfit</i>
-ávs	<i>kmetávs</i>	-át	<i>sulfát</i>

ženskega spola

-úra	<i>babúra</i>	-lína	<i>steklína (redke izjeme)</i>
-éla	<i>kesnéla</i>	-evína	<i>pajčevína</i>
-úlja	<i>klepetúlja</i>	-ovína	<i>steklovína</i>
-ílja	<i>šivílja</i>	-tvína	<i>kletvína</i>
-ánja	<i>župánja</i>	-avína	<i>okopavína</i>
-nína	<i>poprtínina</i>	-otína	<i>dragotína</i>
-arína	<i>brodarína</i>	-ôba	<i>hudôba</i>
-enína	<i>pletenína</i>	-ôta	<i>gorkôta (toda toplôta)</i>
-ečina	<i>bolečina (redke izjeme)</i>	-álnica	<i>skakálnica</i>
-ilnica	<i>predílnica</i>	-ítev	<i>gradítev</i>
-árna	<i>pekárna</i>	-átev	<i>trgátev</i>
-ád	<i>živád</i>	-ál	<i>živál</i>

srednjega spola

-álo	<i>bodálo</i>	-énstvo	<i>provénstvo</i>
-ílo	<i>vozílo</i>		

Končaji -álo, -ovína, -évína, -ačevína so včasih vendarle tudi nena-
glašeni: *obútalo* (končaj -talo), *búkovina*, *lezéčina* (starinsko), *kíslina*,
kúhálnica (običajneje z naglasom na obrazilu).

Pri pridevniških besedah

-én	<i>bakrén (snov)</i>	-ínski	<i>materínski</i>
-ív	<i>iskrív</i>	-ój	<i>enój</i>

-ljív	izrekljív (vendar častítljív)	-ér	petér
-áren	molekuláren	-ójen	enójen
-ôben	gnusôben	-éren	petéren
-ôten	grozôten (vendar dobróten)	-ózen	furunkulózen
-àt	plečàt	-ánten	alarmánten
-ít	kamnít	-énten	korpulénten/ceménten
-ovít	bregovít	-íven	impulzíven
-evít	gríčovít	-álen	povelíčoválen
-ánski	grozánski	-ílen	hranílen

Uvodoma nakazane besedotvorne vrste si sedaj pogledjmo pobliže.

Izpeljava

Novo besedo dobimo tako, da postavi (enodelni, in sicer nezloženi, predložni ali zloženi) dodamo pripono, medpono ali prosto pripono, imenovano tudi popona). Izpeljane besede so izpeljanke, način tvorbe pa sufiksacija. Algoritem za izpeljavo:

1. izhajaj iz besedne zveze (imenske, glagolske, predikacijske), ki je pomenska vsebina bodoče izpeljanke;

2. izberi priponsko obrazilo s pomenom tistega dela besedne zveze, ki iz prvotne cele besedne zveze ne bo izbran za podstavo izpeljanke;

3. odloči se za besedo, iz katere boš izpeljeval;

4. izbrani besedi odvzemi slovnične lastnosti (besednovrstne, sklonske, spolne, številske ipd.), da dobiš podstavo tvorjenke;

5. združi podstavo in obrazilo po načelu končnosti oz. nekončnosti sestavin bodoče besede (konkretno: podstava pride pred obrazilo);

6. popravi morfemski šiv na podlagi zakonov o premenah glasovja (če je seveda predvideno) in postavi naglas — oboje predvideva izbrano obrazilo).

Primeri:

1. drági sín	kdór	prerokúje	ubógi	otròk	ubógi	otròk	kráji	ob Sótli
2. -ko	-ø-ø	-ek	-ec	-je				
3. sín	prerokováti	otròk	ubóg	ob Sótli				
4. sín-	prerok-	otrok-	ubog-	ob Sotl-				
5. sín-+-ko	prerok-+-ø-ø	otrok-+-ek	ubog-+-ec	ob+Sotl-+-je				
6. sínko	prêrok	otrôček	ubóžec	Obsotelje				

Zlaganje

Natančen algoritem za zloženke je naslednji:

1. izhajaj iz besedne zveze, ki je pomenska vsebina bodoče zloženke;
2. izberi obrazila: medponsko, eventualno tudi priponsko;
3. izberi dve (ali več) polnopomenskih besed te zveze za bodočo podstavo zloženke;
4. odvzemi slovnične lastnosti (obema) izbranim(a) polnopomenskim(a) besedam(a) ali pa le odvisni;
5. združi izbrano, in sicer tako, da pride beseda z odvzetimi lastnostmi na prvo mesto (če so lastnosti odvzete obema, se ohranja prvotno zaporedje oz. pride odvisni del spredaj), če je izbrana še pripona, pride ta na konec;
6. popravi morfemski šiv in postavi naglas na podlagi ustreznih zakonitosti.

Primeri:

1. zdravnik	zób/za zobé	lážni učítelj	híša za víkend	lés iz Slovénije
2. -o-		-i-	im. končnica	im. končnica
3. zdravnik,	zobjé	lažni, učítelj	híša, víkend	lés, Slovénija
4. zob-		laž-	víkend	Slovenij-
5. zob-+ -o-+zdravnik		laž- + -i- +	víkend- + -ø- +	Slovenij- +
		učítelj	híša	-a- + les
6. zóbozdravnik		lážiučítelj	víkendhíša	Slovénijalés

1. kdór vódi délo	kàr vódi jájca	tó, da bolíjo zobjé
2. -o-, -ja	-o-, -ø-ø	-o-, -ø-ø
3. voditi, delo	voditi, jajca	boleti, zobje
4. vod-, del-	vod-, jajc-	zob-, bol-
5. del-+ -o-+vod-+ -ja	jajc-+ -o-+vod-+ -ø-ø	zob-+ -o-+bol-+ -ø-ø
6. delovódja	jajcevòd	zoboból

1. ták, ki gléda črno	ták, ki je vroče krví	rúski in/ali slovénski
2. -o-, -ø-ø	-o-, -en	-o-
3. gledati, črno	proča, kri	ruski, slovenski
4. gled-, črn-	proč-, krv-	rusk-
5. črn-+ -o-+gled-+ -ø-ø	proč-+ -o-+krv-+ -en	rusk-+ -o-+slovenski
6. črno gléd	vročekrvén	rúsko-slovénski

Sestavljanje

Enodelni podstavi dodamo predpono; slovnične značilnosti podstave ostanejo neprizadete, le nedovršnost se zamenja z dovršnostjo: *p r e mlad*, *p r a mati*, *p o piti*, *n e hote*.

Natančen algoritem za tvorbo:

1. izhajaj iz besedne zveze, ki izraža pomensko vsebino bodoče tvorjenke;
2. besedo (ali besedje) prvotne zveze izrazi s predponskim obrazilom; če izbrana beseda ni iste besedne vrste kot bodoča tvorjenka, izberi še ustrezno priponsko besednovrstno obrazilo;
3. izberi iz besedne zveze eno samo besedo za podstavo tvorjenke;
4. če je bilo izbrano tudi priponsko obrazilo, izbrani besedi za podstavo tvorjenke odvzemi slovnične lastnosti;
5. združi to;
6. popravi šiv in postavi naglas.

Primeri:

1. višji učitelj	<i>prótna máti</i>	<i>íti ostrán</i>	<i>nasproten fašistom</i>
2. nad-	<i>pra-</i>	<i>od-</i>	<i>anti-/proti-, -ičen/-ovski</i>
3. učitelj	<i>máti</i>	<i>íti</i>	<i>fašisti</i>
4. -učitelj	<i>-mati</i>	<i>-iti</i>	<i>-fašist-</i>
5. nad-+učitelj	<i>pra-+máti</i>	<i>od-+iti</i>	<i>anti-+fašist-+-ičen</i> <i>proti-+fašist-+-ovski</i>
6. nàdučitelj	<i>prámáti</i>	<i>odíti</i>	<i>ántifašističen</i> <i>prótifašistovski</i>

Če bi izhajali iz prvotne zveze *nasprotnik fašistov*, bi dobili sestavljenko *prótifašist*.

Skapljanje

Enote večdelne podstave enostavno sklopimo v novo besedo: *sevé*, *bógvé*, *očenàš*, *kdórkóli*, *bojažéljen*, *zatém* ← *se vé*, *bóg vé*, *óče náš*, *kdór kóli*, *bója željen*, *tèmno rdèč*, *za tém*. Pri tem se lahko izgubi kak naglas podstave ali pa se le-ta tudi kako drugače spremeni (*bojažéljen*, *prmej-dúš* ← *pri môji dúši*).

Konverzija

Prvotni enodelni podstavi spremenimo slovnične značilnosti, npr. zamenjamo spol, število, besedno vrsto:

ednina *Novák*, mn. *Nováci* (ime prebivalca) → samo mn. *Nováci* (ime kraja), m. ž. s. sp. *visòk -òka -o* (pridevnik) → samo s. sp. *Visòko* (samostalnik), *jàz mène* (zaimék) → *jàz jáza* (samostalnik). Sem bi lahko šteli tudi primere kot *skočiti* (glagol) → *skok* (samostalnik), vendar se tu za tvorbo uporabljajo tudi pripone (*-i(-ti)* proti *-ø-*), zato je take primere bolje prištevati k izpeljavi.

Natančen algoritem je tudi tu šeststopenjski:

1. izhajaj iz besedne zveze, ki ubeseduje določen pomen;
2. izberi obrazilo končnico, ki nadomešča del prvotne zveze, ki ne bo izbran za podstavo tvorjenja;
3. izberi eno enoto te zveze za podstavo tvorjenja;
4. odzemi izbrani besedi slovnične lastnosti;
5. oboje združi;
6. popravi morfemski šiv in eventualno postavi nov naglas.

Primeri:

1. <i>vas Novakov</i>	<i>dežurni človek</i>	<i>kos železa</i>	<i>ženska z lepoto</i>
2. <i>-i</i> (m. mn.)	<i>-i</i> (m)	<i>-o</i> (števno)	<i>-a</i> (števno)
3. <i>Novaki</i>	<i>dežuren</i>	<i>železo</i>	<i>lepota</i>
4. <i>Novak-</i>	<i>dežurn-</i>	<i>želez-</i>	<i>lepot-</i>
5. <i>Novaki</i>	<i>dežurni</i>	<i>železo</i>	<i>lepota</i>
6. —	—	—	—

Popravek glede naglasa in oblike bi bil npr. v besedah *bogat* — *bo-gáti* oz. *májhen* — *mali*.

Konverzija je le poseben tip izpeljave.

Mešana tvorba

Zelo pogost besedotvorni način je kombinacija krnitve in sklapljanja; imamo ga npr. v poimenitvah *TAM* (iz *Tovarna avtomobilov Maribor*), *tozd* (iz *temeljna organizacija združenega dela*), *SIV* (iz *savezno izvršno veće*), *SZDL* (iz *socialistična zveza delovnega ljudstva*), *Tomos* (iz *Tovarna motorjev Sežana*) ipd. Algoritem predvideva krnitev delov prvotnega večbesednega poimenovanja na začetne glasove ali zloge, nato strnitev krnov v eno besedo in postavitve naglasa (večinoma na zadnji zlog osnove).

Kombinacijo krnitve in nato izpeljave iz krna imamo v primerih kot *Božo* ali *Darko* iz *Božidar*, *Slavko* ali *Stanko* iz *Stanislav* ipd. Končno je tu še oblika krnitve, ko je krn neposredno uporaben kot nova beseda, npr.

Mariča → *Iča*; prim. še *-izem* kot krn beseda besed s končajem *-izem*, *Jago* iz *Jagodic* ipd.

Nova predmetnost se poimenuje tudi tako, da se že dane besede uporabljajo tudi za izražanje predmetnosti, ki je že poimenovani podobna (metaforična raba) ali je v kakšni logični prostorno-časovni, vzročni ipd. zvezi (metonimična raba). Ta dva pojava v tej teoriji nista zaobsežena, sta pa nadvse pogosta in zato zelo važna.

Živost besedotvornih vrst in sredstev

Besedotvorne vrste in sredstva niso vsi enako živi in pogosti. Od besedotvornih vrst je najbolj pogosta izpeljava, pri glagolih tudi sestava, nato pridejo zloženke in na koncu sklopi. Vse vrste pa so žive. To se ne da reči za vsa besedotvorna sredstva, npr. za pripone ali za vezne samoglasnike. Popolnoma mrtva je npr. pripona *-m-*, kot jo imamo v besedi *pesem* 'to, kar se poje'; je tudi zelo redka. Prav tako netvorna je pripona *-t*, kot jo imamo v samostalniki tipa *povest* 'to, kar se pove'. Zelo tvorna pa je npr. pripona *-lec* (*bralec*, *čistilec*); z njo je izpeljanih veliko besed, in še vedno jih delamo. Tvornost pripone lahko zamre samo za kak pomenski tip, za druge pomene pa je še zmeraj zelo živa; tako je s priponama *-(i)ca* in *-ka*, ki zaznamujeta ženski par moškemu, npr. *Smrekarica*, *Kežmanca*, *Pinterička*, *Tomšetka*, *Urekovka* itd., namesto česar se danes, posebno v meščanskih krogih, oficialno rabijo posamostaljene pridevniške besede s pripono *-ova/-eva*, tj. *Smrekarjeva*, *Kežmanova*, *Pintaričeva*, *Tomšetova*, *Urekova* itd.

РЕЗЮМЕ

Появление новых слов обусловлено потребностью обозначения новых явлений одним словом. Это происходит во рамках общего алгоритма, самая сложная форма которого насчитывает шесть ступеней. Эти ступени следующие:

1. Исходить из словосочетаний (т. н. речевых основ), содержащих значение определенного новообразования; для примера: 'tak v zvezi s potokom', 'majhna miza', 'drobno stopati', 'cesta za avte', 'star cerkven slovanski', 'preveč star' и т. п.

2. Выбрать словообразующий суффикс (и с ним связанный способ словообразования, напр. суффиксацию, сложение, сращение, префиксацию — с подтипами, каким напр. является конверсия) будущего новообразования. (Это новообразование по дефиниции однословное, из-за этой причины понятие 'универбилизация' является в словообразовании лишним, ибо однозначно с понятием 'словообразование'.) Словообразовательными суффиксами выше упомянутых речевых основ определенных значений являются следующие: *-en*, *-ica* или *-ica²*, *-ica* или *-clja-*; *-o-*, *-o-* *-o-*; *pre-*; имплицитно выбранные способы словообразования следующие: суффиксальный дериват, сложение и сращение (составление).

3. Из речевой основы выбрать семантически-комплементарные составные части к выбранным суффиксам. Для примера: так как *-en* значит 'такой в связи с' ('tak v zvezi z') то совсем понятно, что комплементарная единица происходит из той же основы *potókom*; у следующих основ в присутствии суффиксального окончания *-ica*¹ (т.е. в случае обозначения малости) компл. единица *miza*, к *-ica*² (с значением номинальности) *májhna*; к *-ica-* *stopati* (к возможному варианту *-clja-* *droben*); к *-o-* *cesta* и *avto*, к *-o-* *-o-* все три прилагательные и к *pre-* *star*.

4. (Определенные) выбранные составные части неутрализовать (или взять им) грамматические особенности в зависимости от направляющего аффикса (который может быть и многочленным, как напр. *-o-* *-en* в связи с основой *dobrega srca*). Такими грамматическими особенностями являются флексивность, у прилагательного и определенность и неопределенность, у глагола глагольный суффикс (с суффиксальными словообразовательными окончаниями), у прилагательного и существительного, которые уже образованы, еще то или другое суффиксальное окончание (напр. *globok -ji*) и т.п. Грамматические особенности не убираются или неутрализируются в случаях сложения, потом у последней составной части будущего составного слова, если основа чисто субстантивная (напр. *drevored* ← *red dreves*) или чисто адъективная (*starocerkvenoslovanski* ← *star cerkven slovanski*); у непоследней составной части тогда, когда является соединительным аффиксом гласная (напр. *trileten* ← *tri leta* или *tak s tremi leti*, может быть и *resnicoljuben* ← *tak, ki ljubi resnico*). Конкретная грамматическая особенность теряется и при неутрализации слова через номинативную форму (напр. *pikapolonica* из *polonica s pikami*, или *brucmajor* из *major brucev*). Конкретно в наших случаях: *potók-*, *míz-* или *májhn-*, *stóp-* или *dróbn-*, *ávt-*, *stár-* *cerkvén-*, *stár*.

5. Полученные компоненты расположить по принципу линейной последовательности: здесь совсем понятно, где место префиксов, суффиксов и постфиксов, а и место интерфиксов у производных слов и т.н. соединительных аффиксов у сложных слов. Для сложных слов действительно правило, согласно которому занимает первую позицию: из подчиненной речевой основы подчиненное слово (*red dreves* → *drev-* + *-o-* + *-red*, *dobrega srca* → *dobr-* + *-o-* + *src-* + *-en*), для предикативной синтагмы характерно размещение, в котором на первом месте находится подлежащее, которому следует сказуемое (*krv-* + *-o-* + *tok* + *-ø* ← *to, da teče kri*); для сочинительной речевой основы сохраняется последовательность неизменной, напр. *rusko-slovenski* из *ruski in slovenski*, *Breznik-Ramovš* из *Breznik in Ramovš*). Конкретно: *potók-* + *-en*, *míz-* + *-ica* или **májhn-* + *-ica*, *stóp-* + *-ica-* + *-ti* или *dróbn-* + *-clja-* + *-ti*, *ávt-* + *-o-* + *cěsta*, *stár-* + *-o-* + *cerkven-* + *-o-* + *slovanski*, *prè-* + *stár*.

6. Расположенные составные части конденсировать, потом если нужно чередовать звуковой инвентар морфем и акцент. Конденсация по существу представляет собою отменение морфемной несходности (напр. *red-* или *src-* — *red-* или *-src-*). Альтернатива морфемных звуков представляет собою чередование по определенном типе (напр. палатализация, йотация, сибиларизация, чередование или этим явлениям противоположные явления, напр. депалатализация и т.д. и обратное чередование (в статье дается список соответствующих типов чередования, инициативную информацию для них содержит суффиксальное окончание). То же самое действительно и для окончательного ударения: и для этого даются

списки морфем различной мощности или различного тонемного характера (в статье дается несколько списков таких морфем сильнейшей мощности). Конкретно: *potók-* + *-ən* → *potóčen*, *míz-* + *-ica* → *mízica*, *májhn-* + *-ica* → **málica*, *stóp-* + *-ica-* + *-ti* → *stópícati* → *stopícati*, *drôbn-* + *-cljá-* + *-ti* → *drôbæncljáti* ← *drobencljáti*, *ávt-* + *-o-* (или *ávto*) + *césta* → *ávto césta* → *ávtocésta*, *stár-* + *-o-* + *cerkvén-* + *-o-* + *slovánski* → *stáro- -cerkvéno- -slovánski* → *stárocervénoslovánski*, *prè-* + *stár* → *prè- -stàr* → *prèstàr*.